

שימוש בחלה קפואה ללחם משנה

הרב איתן מינקוב / בית המדרש להלכות צבא

א. פתיחה

הגמ' בברכות אומרת¹: "אמר רבי אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, מאי טעמא? 'לחם משנה' כתיב". הגמ' מלמדת על חיוב לברך בסעודת השבת על לחם משנה, כלומר על שתי חלות. בימינו התעוררה שאלה, האם מותר לקחת לצורך לחם משנה לחם קפוא? האם שייך בו איסור מוקצה? האם שם לחם עליו? האם זה מכובד לקחת לחם קפוא לצורך המצווה? במאמר זה ננסה לדון בשאלות אלו.

ב. דרך בציעת לחם משנה

עוד אומרת הגמרא בברכות²:

"אמר רבי אבא: בשבת חייב אדם לבצוע על שני ככרות, מאי טעמא? לקטו לחם משנה' כתיב. אמר רב אשי: חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא, ר' זירא הוה בצע אכולא שירותא, אמר ליה רבינא לרב אשי והא קא מתחזי כרעבתנותא, אמר ליה: כיון דבכל יומא לא קעביד הכי, והשתא הוא דקעביד, לא מתחזי כרעבתנותא."

רש"י מפרש³: "רבי זירא בצע אכולא שירותא - פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה בשבת". וכך פוסק הרמב"ם על פי גמרא זו⁴: "אינו בוצע לא פרוסה קטנה מפני שהוא נראה כצר עין ולא פרוסה גדולה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן, ובשבת יש לו לבצוע פרוסה גדולה".

אמנם הרשב"א בחידושיו חולק וכותב⁵:

"ואינו מחוור בעיני חדא דלא הוה ליה למימר אכולא שירותא אלא בצע כולה שירותא, ועוד דאם כן היכי פריך מחזי כרעבתנותא אדרבה היינו עין יפה דעלה אמרו בעה"ב בוצע, ועוד דבר הלמד מענינו הוא דאמר ר' חייא צריך לבצוע על שתי ככרות אלא ודאי הכי פירושו בצע על כל הככרות

1 לט ע"ב.

2 שם.

3 שם.

4 הלכות ברכות פרק ז הלכה ג.

5 שם.

המונחות לפניו לאכול והוא מחזי כרעבתנותא והיינו נמי דאמר רב אשי בתר הכין כי הוינן בי רב כהנא הוה שקיל תרתי ובצע חדא, וכן פי' רב האי גאון ז"ל וז"ל אי מברך איניש בשבתא אתרתי ובצע חדא כרב כהנא שפיר דמי ואי בצע להו לתרוייהו אפי' לכולה שירותיה כר' זירא שפיר דמי".

הרשב"א מקשה שתי קושיות על רש"י והרמב"ם: א. מדוע הגמרא אומרת 'אכולה' שירותא, היה לה לומר שהוא בצע 'כולה' שירותא, כלומר פרוסה גדולה. ב. אם זו פרוסה גדולה, מדוע הגמרא מקשה שזו רעבתנות, הרי הדרך הנכונה היא לבצוע פרוסה גדולה! על כן מבאר הרשב"א שהכוונה לבציעת כל הכיכרות העומדות לפניו, וכך גם מבאר רב האי גאון. אומנם גם הם מודים שאפשר לבצוע על חלה אחת, שהרי כך נהג רב כהנא, אלא שעדיף לדעתם לבצוע את שתי הכיכרות.⁶

הרשב"ץ⁷ מיישב את הקושיה השניה של הרשב"א על דברי רש"י, וכתב שדברי רש"י מסתייעים ממסכת דרך ארץ רבה⁸, שם כתוב שאין לאחוז פרוסה גדולה שכן זה נראה כרעבתנות, ומשם הקשה רבינא לרב אשי.

הטור והשו"ע⁹ פסקו כדברי רש"י, שיש לבצוע על כיכר אחת מתוך שתים. אמנם הגר"א הסכים לדברי הרשב"א שהקשה על ביאורו של רש"י, וכן נהגו הרש"ל והשל"ה לבצוע על שתי כיכרות. אולם, במשנ"ב¹⁰ הסכים שמנהג העולם כדברי השו"ע, ובשו"ת יביע אומר¹¹ העיר על דברי הגר"א שצייד כרשב"א מדברי הרשב"ץ הנ"ל שיישב את דברי רש"י.

נראה שממחלוקת זו יש לדון בכיכר קפוא: אם צריך לבצוע על שתי הכיכרות פשוט שאין לבצוע כאשר כיכר אחד קפוא, שהרי אי אפשר לבצוע את הלחם הקפוא. אמנם אם צריך לבצוע רק כיכר אחד מותר לבצוע על כיכר קפוא. אך אין הכרח לומר שאם צריך לבצוע רק כיכר אחד, אכן יהיה מותר לברך על לחם קפוא, שהרי אפשר שאין זה ממש לחם, וכדלקמן.

6 ולדבריהם הסכים גם בשיטה מקובצת שם ד"ה 'רבי זירא'.

7 פסקי הרשב"ץ, ברכות לט ע"ב. הובא ביבי"א ח"ח או"ח סימן לב.

8 פרק ו.

9 או"ח סימן עדר סעיפים א-ב.

10 שם ס"ק ד, בו מובאים גם דעות הגר"א, המהרש"ל והשל"ה.

11 ח"ח או"ח סימן לב.

ג. תוקף חיוב לחם משנה

עוד יש לעיין בדין לחם משנה, האם שורשו מהתורה או מדרבנן. הט"ז¹² כותב שלחם משנה מהתורה, שכן הוא נלמד מהפסוק 'לחם משנה', אך רוב האחרונים חלקו על דבריו וכתבו שלימוד זה אינו אלא אסמכתא בעלמא. כך עולה מדברי המג"א¹³, וכן כתבו שו"ת מנחת יעקב¹⁴, התוספת שבת¹⁵ ועוד אחרונים. בחזון עובדיה¹⁶ מוכיח דבריהם מדברי רבינו תם¹⁷ שכתב שנשים חייבות בלחם משנה שאף הן היו באותו הנס, ומדברי התוספות¹⁸ מוכח שרק בדינים דרבנן תיקנו חכמים חיוב על נשים מסברת 'אף הן היו באותו הנס', ומכאן שלחם משנה חיובו מדרבנן¹⁹. הרי שלרוב ככל האחרונים לחם משנה מדרבנן ולא מהתורה.

ד. דין מוקצה בחלה קפואה

דיון נוסף שעלינו להקדים לשאלה האם מותר לקחת פת קפואה ללחם משנה, הוא כיצד מותר בכלל לטלטל פת קפואה, שהרי אי אפשר לעשות בה שום שימוש סביר, ומדוע אין עליה דין מוקצה?
השו"ע פוסק²⁰: "בשר חי, אפילו תפל שאינו מלוח כלל, מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא", וכותב על דבריו המג"א²¹:

"כתוב בספר יראים דמיירי במין דרכיך וחזי לכוס וכן כתב המאור וז"ל: 'דאם לא חזי לאומצא אסור לטלטלו, משום דכל מידי דבר אכילה היא דלא חזי למיכל עד מוצאי שבת, לכלבים נמי לא קאי ולא מטלטלין ליה דהא לא חזי מידי' עכ"ל. וכ"כ הרא"ש ורי"ו וש"ג והר"ן ורמב"ם וכ"כ יש"ש. ואם כן בשר דלא חזי לאכול חי אסור לטלטל וה"ה שאר דברים כיוצא בו".

הרי שפסקו הראשונים שאם הבשר אינו ראוי לאכילה בשבת, אין שם אוכל עליו והוא מוקצה. נראה להוכיח מכאן לדין חלה קפואה, שאם תפשיר עד מוצאי שבת אינה מוקצה, אך אם לא תפשיר עד מוצאי שבת, כגון בסעודה שלישית, דינה כמוקצה. ואף יותר מכך,

12 או"ח סימן תרעח ס"ק ב.

13 סימן רנד ס"ק כג.

14 סימן יב.

15 סימן רנד ס"ק לב.

16 שבת ח"ב עמ' קפ.

17 מובא במדרכי שבת סימן שצז.

18 פסחים קח ע"ב ד"ה 'שאף'.

19 ועוד האריך החזו"ע ודן שם כיצד ניתן ללמוד מציווי שלפני מתן תורה, וע"ש.

20 או"ח סימן שח סעיף לא.

21 שם ס"ק נו.

חלה הנמצאת בתוך המקפיא כרגע, הרי שהיא לא עשויה להפשיר עד צאת השבת, ואם כך אסור להוציאה כלל מהמקפיא ולא שייך כלל לדון בחלה קפואה ללחם משנה בשבת עצמה. אך האחרונים²² דחו ראייה זו וכתבו שיש לחלק בין בשר שלא יהיה ראוי לאכילה לבין חלה קפואה במקפיא. חלה קפואה אפשר להוציאה בכל רגע מהמקפיא ותוך זמן קצר ניתן יהיה לאוכלה בלי מעשה נוסף, ואם כן אין האדם מסיח דעתו ממנה, בשונה מבשר שלא ראוי לשום דבר, שהאדם מקצה דעתו ממנו.

נלע"ד להוכיח דברי האחרונים לחילוק זה מדברי הגמרא בביצה²³. הגמרא שם דנה בגדר 'מיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא', ומחלקת בין דבר שגמרו בידי אדם לבין דבר שגמרו בידי שמים. דבר שתלוי באדם אין האדם מקצה דעתו ממנו, ודבר שאינו תלוי באדם, אין דעת האדם עליו. ומביאה הגמרא שקדירות הרתחות בבין השמשות אינן מוקצה כיוון שגמרן בידי אדם, ומבאר רש"י²⁴:

"דכיון דבידו לתקנו בו ביום - לא מקצה ליה מדעתיה מפני דחייתו, הלכך, פולין ועדשים אינם ראייה לכאן, ומהאי טעמא נמי שרינן קדרות של בין השמשות".

קדירות רותחות בבין השמשות נחשבות כמוכנות כיוון שהאדם יכול לתקנם, אם יניחם להתקרר, ונחשב הדבר כמי שלא דחאן בידיים. אם כך גם בחלות קפואות, האדם יכול להוציאם ולהניחם להפשיר, והן יהיו מוכנות מאליהן. אמנם יש להקשות, מה יהיה הדין בחלה קפואה בסעודה שלישית, הרי אי אפשר להפשיר אותה באופן שתהיה ראויה לאכילה? מיישב הציץ אליעזר שגם בסעודה שלישית, שהחלות לא יספיקו להפשיר עד מוצאי שבת, כיוון שאפשר לצרפן ללחם משנה בעודן קפואות (כדלקמן), אין שם מוקצה עליהן.

ה. האם יש שם 'אוכל' על לחם קפוא?

עתה נבוא לדון האם יש שם לחם על לחם בעודו קפוא. הפרי מגדים כותב²⁵:

"יראה לי, מי שאין אוכל פת כותים ואין לו לחם משנה כי אם אחת פת כשר ואחת פת עכו"ם, אפשר יניח השניה זכר למן".

הרי שאם יכול לאכול כיכר אחד ואת השני אינו יכול, נחשב הדבר ללחם משנה, משום

22 עיין שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סימן מ.

23 כו ע"א.

24 שם.

25 או"ח סימן עדר משב"ז ס"ק ב.

שהפת השניה היא 'זכר למן', ומדברי הפמ"ג למד הציץ אליעזר²⁶ לעניין חלה קפואה. כמו כן ראיתי שמביאים ראייה מדברי החזו"א²⁷ שהתיר לקחת מצה כלחם משנה בערב פסח שחל בשבת למרות שאסור לאוכלה אז.

אלא שיש לדחות ראיות אלו, שכן יש לחלק בין לחם הראוי לאכילה מצד עצמו, אלא שיש איסור הרובץ עליו, ולכן יהיה מותר לצרפו ללחם משנה. לעומת זאת, לחם שאינו ראוי לאכילה מצד עצמו, כלחם קפוא שאולי אין שמו לחם כלל, אין לצרפו, וכן דחה בשו"ת יביע אומר²⁸. אולם ייתכן ליישב את דברי האחרונים שהוכיחו מהפרי מגדים, משום שהם למדו שגם לחם קפוא נחשב דבר שיש משהו חיצוני רובץ עליו, זו ההקפאה, אבל הלחם מצד עצמו ראוי לאכילה, וכך נראה מלשונו של הציץ אליעזר שם.

לכאורה היה מקום להביא ראייה לאיסור, שכן כתבו חלק מהאחרונים²⁹ שלחם שאסור לאוכלו מחמת שלא הופרשה ממנו חלה, אסור לצרפו ללחם משנה. הרי שאפילו כשאיסור חיצוני רובץ עליו עדיין אסור לצרפו, וכל שכן כשהכיכר אינו ראוי מצד עצמו. אך גם זאת יש לדחות כי שמא רק שם אסור כיוון שצריך לעשות מעשה לתקן את הלחם, וכל עוד לא תיקנוהו אין שמו עליו, אך לחם קפוא שם לחם עליו שהרי מאליו הוא יפשיר ויעשה ראוי לאכילה, ויש לומר שיהיה מותר³⁰. ויש להוסיף ולדחות ראייה מהאוסרים, שכן חלק מסברת החוששים לצירוף לחם שלא הופרשה ממנו חלה³¹ הוא חשש לדעת הרשב"א שסבר שיש לבצוע משני הכיכרות. אך לדידן שנהגנו כדברי השו"ע, מדוע לנו לחשוש.

בספר שמירת שבת כהלכתה³² כתב להתיר צירוף כיכר קפוא. ובהערה שם כתב בשם הגרש"ז אויערבך שאם הלחם קפוא לגמרי אין לצרפו ולא דומה למצה בערב פסח, כיוון ששם שם לחם עליה, מה שאין כן בכהאי גוונא. והוסיף שאם ישהה בסעודתו זמן המספיק כדי שהחלה תפשיר אפשר לבצוע עליה, שכן אפשר לדמותה לדבר הרותח שצריך להמתין עד שיצטנן. וכן כתב בשו"ת בצל החכמה³³ לדינא, שכיוון שיכולה להפשיר עד סוף הסעודה, ניתן לצרפה ללחם משנה.

26 הנ"ל.

27 אגרות חזו"א סו"ס קפח.

28 הנ"ל, ולקמן נביא את דברי הגרש"ז אויערבך שגם חילק כך.

29 שו"ת עין הבדולח סימן סא.

30 ע"ש ביבי"א.

31 בשו"ת עין הבדולח שם.

32 פרק נה אות יב.

33 ח"ג סימן קי אות ד.

בעניי לא הבנתי מדוע תלו זאת בכך שיכול להאריך בסעודתו. הרי אם שם לחם על החלה השניה, הרי גם מתחילת הסעודה שמה עליה, ואם אין שם לחם עליה עד שתפשיר, מדוע תלוי הדבר בזמן סוף הסעודה? ואין לומר שכתבו כך כיוון שצריך לטעום גם מהחלה השניה בתוך הסעודה, שהרי להלכה נהגו העולם שלא צריך לטעום מהפת השניה. וראיתי שגם בחזון עובדיה³⁴ לא קיבל חילוק זה לדינא.

1. הסברות להתיר לכתחילה

נלע"ד שלדינא אפשר לצרף לחם קפוא ללחם משנה ושם לחם עליו לכל דיניו, הגם שברגע זה הוא קפוא ואינו ראוי לאכילה, כיוון שהולכים בזה אחר מצבו הטבעי ולא מתייחסים למצבו כרגע, שכן במצב הטבעי אפשר לאוכלו, ורק כרגע באופן זמני הוא קשה, לכן נראה שכיוון שבאופן טבעי יהיה עליו שם לחם, כבר משעה ראשונה שמו עליו, וראיתי שכך כותב גם במנחת יצחק³⁵.

באור לציון³⁶ מתיר לקחת חלה קפואה ללחם משנה כיוון ששם אוכל עליה, ומוכיח זאת מכך שלחלה יש דין טומאת אוכלין גם כשהיא קפואה. הרב עובדיה³⁷ מעיר על דבריו, שהרי גם לחם שלא הופרשה ממנו חלה, שאין לקחתו ללחם משנה, שם אוכל עליו, שכן הוא טמא טומאת אוכלין, ובכל זאת אסור לקחתו. ובעניי לא הבנתי הקושי, שהרי דין טומאת אוכלין זו ראייה על שם אוכל של הלחם. בלחם שלא הופרשה ממנו חלה ראייה זו לא שייכת, שכן הדיון הוא באיסור חיצוני הרובץ עליו, לא בשם אוכל (כלומר, למרות שהיא טמאה בטומאת אוכלין היא אסורה באכילה). לעומת זאת, בלחם קפוא הדיון הוא האם שם אוכל עליו, וטומאת אוכלין אכן מהווה ראייה ששם אוכל עליו גם בעודו קפוא.

2. ראייה נוספת להתיר

עוד נראה להוכיח להתיר מדברי האחרונים שהביא המשנ"ב³⁸, שפסקו שאסור לקרוא ק"ש מול צואה הקשה כאבן מחמת הקור. המגן אברהם מסתפק בזה, וז"ל³⁹:

"נראה לי דבזמן הקור שהצואה נקרשת הרבה כאבן שרי לקרות כנגדה אף על פי שתחזור אח"כ לקדמות' בזמן החום מכל מקום בתר השתא אזלינן..

34 שבת ח"ב עמ' קפב.

35 ח"ט סימן מב.

36 ח"ב סימן כא אות ב.

37 יביע אומר ח"ט סימן כח אות קלו.

38 פב ס"ק א.

39 שם ס"ק ב.

ומכל מקום צ"ע דמשמע צואה כחרס אף על פי שאין בה ריח אסורה דעדיין שם צואה עליה עד שתזרק ונפרכת אם כן הכא נמי אף על פי שנקרשה עדיין שם צואה עליה כיון שיכולה לחזור לקדמותה".

המג"א מסתפק האם הולכים אחר אותה שעה או אחר הסוף, וכנזכר לעיל האחרונים פסקו לאסור בזה. אם כך יש לומר אותה סברא בלחם קפוא, שהולכים אחר הסוף, וכבר מתחילה רואים כביכול שהוא מופשר עכשיו, ואפשר לברך עליו 'המוציא' כלחם לכל דבר.

אלא שאפשר לדחות ראייה זו, כיוון שבשו"ע הרב⁴⁰ פסק להחמיר בקריאת שמע רק משום שבשל תורה הלך אחר המחמיר. כך גם נראה מדברי המשנ"ב שבדין מי רגלים קפואים (שאסור לקרוא ק"ש מולם רק מדרבנן) השאיר בצ"ע [למרות שהביא שהשלחן שלמה החמיר גם במי רגלים]. אך באמת גם מדברי האחרונים הללו ניתן ללמוד ללחם משנה, כיוון שייתכן שהאחרונים שהחמירו מספק בקריאת שמע יתירו בלחם משנה [להחשיבו כלחם גם בשעה שהוא קפוא], משום שרק בצואה, שהאיסור לקרוא ק"ש כנגדה הינו מהתורה, החמירו האחרונים, אך לחם משנה שדינו מדרבנן, גם האחרונים יקלו ללכת אחר השעה שהוא יפשיר.

מלבד זאת נראה שכמה אחרונים החמירו בדין צואה מעיקר הדין ולא מספק. כך עולה מדברי החיי אדם⁴¹, וכן בדרך החיים⁴² פסק להחמיר מדינא, ואף מדברי השלחן שלמה שהחמיר גם במי רגלים משמע שהחמיר מדינא ולא מספק. הרי שלפי אחרונים אלו נראה בפשטות יתירה שאכן יש ללמוד דין לחם קפוא מדין קריאת שמע, שבשניהם נפסקה הלכה שמתייחסים אחר השעה שהדבר יפשיר ולא אחר השעה שהוא קפוא.

ח. כבוד שבת בלחם קפוא

עוד יש לדון האם שייך להחמיר משום כבוד שבת, שאין זה מכובד להביא חלה קפואה ללחם משנה. שהרי יש להקשות על הדעה האומרת שמספיק לבצוע מלחם אחד בלבד, מדוע תיקנו חכמים לברך 'המוציא' על שני כיכרות ולא אחד. בשלמא לדעה המחמירה לבצוע משני הלחמים הסברא מובנת, כמו שנראה מדברי השיטה מקובצת, וז"ל⁴³: "פירוש ולבצוע משתיהן. מאי טעמא לחם משנה כתיב". מפשט דבריו משמע שצריך לבצוע משניהם משום שכתוב בפסוק 'לחם משנה'. כלומר, תקנת חכמים הייתה לבצוע על שני לחמים בשבת כמו שעשו במן, שאכלו לחם משנה. אך לדעה שאין צורך לבצוע על שני הלחמים, אלא רק על

40 שם ס"ק א.

41 ח"א כלל ג אות ט.

42 סימן כו אות י.

43 ברכות לט ע"ב.

אחד, מה טעם התקנה לברך 'המוציא' על שני לחמים? אלא נראה שחכמים תיקנו זאת זכר למן, וכך כותב המאירי⁴⁴: "ויקח בידו השתים ויבצע האחת זכר ללחם משנה". הרי מפורש מדבריו שלדעה שצריך לבצוע על לחם אחד, טעם התקנה הוא זכר למן. יש לבאר שחכמים תיקנו שניקח שני לחמים ועל ידם נזכור את הנס שנעשה לעם ישראל במדבר, שבשבת היה יורד מן פעמיים. אם כך, עיקר התקנה הוא שיראו שני כיכרות לחם, שזה גורם לזיכרון הנס וזיכרון קדושת השבת. ממילא, עיקר התקנה אינה באכילת שני הלחמים, אלא בראייתם וזכרון המן, ואם כך פשוט שזיכרון הנס והשבת ישנו גם בלחם קפוא.

הרי שגם מצד טעם המצווה אין לנו להחמיר בלחם קפוא. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות שכתב כסברא זו⁴⁵.

ט. מסקנת ההלכה

בספר תורת המחנה⁴⁶ נפסק שבמקום צורך ניתן להשתמש בחלה קפואה לצורך לחם משנה. ובהערה שם הביאו את דברי השמירת שבת כהלכתה והרב עובדיה שהתירו (אך לא לכתחילה לגמרי), ומנגד את דעת שבט הלוי⁴⁷ שהחמיר בזה, ונראה שלכן פסקו בהלכה למעלה שרק במקום צורך ניתן לצרף חלה קפואה. יש להעיר שבהלכה שם לא חילקו אם החלה תפשיר במהירות או לא (כדברי השש"כ) אלא במקום צורך הקלו בכל אופן (כדעת הרב עובדיה כנזכר).

לענ"ד לפי הדברים שהתבארו עד כה אפשר לכתחילה לבצוע על חלה קפואה, אפילו אם לא תפשיר במשך הסעודה, ולא רק במקום צורך⁴⁸. [אך כמובן שבמקום שעומדות לפניו שתי חלות, אחת טריה ואחת קפואה, עדיף שייקח את הטריה, כי 'מהיות טוב אל תקרי רע'].

44 ברכות לט ע"ב.

45 ח"ב סימן קע, אלא שכתב שלכתחילה ראוי לקחת לחם משובח שאינו נראה קפוא כאבן.

46 ח"ב פרק לד סעיף ב.

47 ח"ו סימן לא.

48 וכן העלו להקל בציץ אליעזר הנ"ל, אור לציון הנ"ל ובמנחת יצחק הנ"ל.